

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

Стаття містить порівняльну характеристику сучасних цивілізаційних утворень за рівнем ІРЛП. Виявляє динаміку та причинно-наслідкові ефекти соціального розвитку цивілізацій наприкінці XX – початку XXI сторіч.

The article contains comparative characteristic of contemporary civilizations by the level of HDI. It observes the dynamic of social development of civilizations at the end of XX to the beginning of XXI centuries and produces possible causes of this process.

Вступ. Протягом всієї історії людства на планеті постійно формувались, трансформувались, зникали і змінювались цивілізації. Так, сучасні цивілізаційні утворення А. Тойнбі відносить до четвертого покоління, яке сформувалось під впливом процесів глобалізації, переходу людства до постіндустріальної економіки, зміни техногенної цивілізації гуманістично-креативною. С. Хантінгтон за релігійним принципом виділяє 8 сучасних цивілізацій: західну, японську, індуїстську, китайську, ісламську, православну, латиноамериканську та африканську. Але більшість сучасних вчених вважають такий поділ досить недосконалим і змінюють їхні межі ідентифікацію або поділяють на субцивілізаційні утворення.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день число робіт, присвячених порівнянню цивілізаційних утворень за різноманітними показниками економічного та соціального розвитку, залишається невеликим. В сучасних умовах глобалізації значна диференціація країн за рівнем ІРЛП (показник Норвегії перевищує показник Нігеру майже в 3 рази) спричиняє цілий ряд глобальних проблем, подолання яких є основним завданням людства. При їх вирішенні необхідним є врахування цивілізаційних елементів, які дають змогу отримати унікальний підхід для кожного регіону.

Актуальність дослідження. Вже більше 30 років щорічно у світі підраховується ІРЛП та проводиться порівняння та класифікація країн за рівнем соціального розвитку. Це допомагає державі оцінити ефективність своєї соціальної політики та обрати найоптимальніші механізми її регулювання. Проведення аналогічного дослідження в цивілізаційному аспекті дозволяє прослідкувати причини отриманих показників якості життя населення, більшою мірою, з боку історичних умов розвитку, релігійної приналежності, традицій та цінностей населення, а не політики кожної окремої держави.

Мета статті. Дана стаття покликана порівняти рівень соціального розвитку та якості життя населення різних цивілізаційних утворень,

виявити динаміку його еволюції наприкінці XX – початку XXI ст. та причини його становлення на зазначеному рівні.

Аналіз джерельної бази. Цивілізаційний підхід в країнознавстві зародився порівняно недавно, але вже встиг набути значної популярності серед дослідників. Найбільш ґрунтовними працями в цій сфері можна вважати роботи Н.Данилевського, П.Сорокіна, О.Шпенгера, А.Вебера, Ф.Броделя, А.Тойнбі та С.Хантінгтона. Окрім елементів результатів досліджень вищезазначених вчених, основним джерелом написання даної статті слугували дані про показники ІРЛП країн світу, отримані з Human Development Report 2009.[2]

В основу проведеного аналізу покладена розроблена Хантінгтоном класифікація. Але, з метою підвищення наочності результатів дослідження, в межах західної цивілізації були виділені північноамериканське, західноєвропейське та океанічне (Австралія та Нова Зеландія) цивілізаційні утворення, а індуїстської – індійське та буддистське. Також латиноамериканське суспільство розглядалось як субутворення західної цивілізації. Порівняльна характеристика цивілізаційних утворень побудована на аналізі усередненого значення Індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП) різних країн, умовно розподілених за цивілізаціями.

Виклад основного матеріалу. ІРЛП є інтегральним показником, що має 3 складові: очікувану тривалість життя при народженні, грамотність серед дорослих, рівень життя (на основі ВВП на душу населення та ПКС). Даний показник оцінює якість життя населення країни, і тому свідчить, перш за все, не про економічний, а про соціальний розвиток держави, а саме про ефективність використання країною економічних ресурсів з метою підвищення рівня життя суспільства.

Табл.1 Рівень та динаміка ІРЛП за різними цивілізаційними утвореннями [3]

Цивілізаційні утворення	Індекс розвитку людського потенціалу			Зміна рівня ІРЛП в період 1990-2007 рр.
	1990 р.	2000 р.	2007 р.	
Північноамериканське	0,928	0,948	0,961	+0,033
Океанічне	0,893	0,915	0,960	+0,067
Японське	0,918	0,943	0,960	+0,042
Західноєвропейське	0,870	0,902	0,930	+0,060
Православне	0,790	0,795	0,819	+0,029
Латиноамериканське	0,703	0,762	0,798	+0,095
Китайське	0,608	0,719	0,727	+0,119
Буддистське	0,650	0,682	0,727	+0,068
Ісламське	0,627	0,649	0,695	+0,068
Індійське	0,489	0,556	0,612	+0,123
Африканське	0,437	0,480	0,507	+0,070

В підсумках проведеного аналізу варто відзначити, що найвищий рівень життя населення спостерігається в межах японської цивілізації та субцивілізаційних утворень західної цивілізації: західноєвропейського, північноамериканського та океанічного. Два останні, до того ж наймолодші, утворення особливо виділяються в межах західної цивілізації і мають найвищі показники. Але, при цьому, Північна Америка та Японія, економіки яких вже досягли стадії індустріальної зрілості, посідають перші місця за рівнем ІРЛП ще з 1990-х років, а зараз демонструють одні з найнижчих тенденцій розвитку, тоді як океанічне та західноєвропейське утворення активно розвиваються (останнє, в основному, за рахунок центральноєвропейських країн, ІРЛП яких використовувався при підрахунку усередненого значення).

Ще одна субцивілізація, що виділяється в межах західної, – латиноамериканська – демонструє досить високі темпи розвитку, і за рівнем ІРЛП, ймовірно, скоро випередить більш давню, православну цивілізацію. Остання, в свою чергу, хоча на сьогодні й посідає досить високе місце за рівнем якості життя, але має найнижчі темпи розвитку серед усіх цивілізаційних утворень. Це може бути наслідком глибокої економічної кризи, що мала місце в країнах регіону в 90-ті роки.[1] Не можна також, як причину такого явища, відкидати те, що досить тривалий час країни, що входять до складу регіону, знаходилися в умовах тоталітарного режиму, який по своїй суті заперечував наявність будь-яких цивілізацій (пропаганда інтернаціоналізму та спроби створити «радянську людину»), особливо виділених за релігійною ознакою. Таким чином пояснюється і порівняно низький рівень якості життя населення, спричинений тим, що довгий час матеріальні блага країн йшли не на соціальні потреби суспільства, а акумулювалися в військовій сфері.

Приблизно однакові, не надто високі темпи підвищення якості життя населення (+0.068) демонструють буддистське та ісламське цивілізаційні утворення. Це можна пояснити значним періодом перебування країн регіонів у складі колоніальних імперій, а отже і певним надломом у їхньому цивілізаційному розвитку, пов'язаним з вестернізацією – намаганням насадити чужорідну, протилежну за світоглядом, західну ідеологію. Крім того, багатьом ісламським країнам не вдається досягти значного підвищення ІРЛП через спрямування державних коштів не на соціальні, а на військові потреби. Адже, не зважаючи на принцип покори закладений в ісламі, дана цивілізація характеризується чи не найбільшою кількістю конфліктів з іншими утвореннями.

Низький рівень ІРЛП Африканського цивілізаційного утворення спричинений наявністю в його межах величезної кількості субцивілізацій, що характеризуються значною різноманітністю світоглядів, традицій та цінностей. Це дає підставу більшості дослідників взагалі заперечувати існування єдиної цивілізації в межах Тропічної Африки.

В ході досліджень тенденцій зростання ІРЛП також варто зауважити, що відсутність даних про ІРЛП деяких країн, які є ключовими складовими

цивілізаційних утворень, за період до 1990 року не дає можливості повноцінно проаналізувати динаміку розвитку цивілізацій у XX сторіччі. Але наведені дані за останні 17 років яскраво свідчать про найбільш стрімкий розвиток таких утворень як Китайське та Індійське. Їхні тенденційні показники значно перевищують (в середньому вдвічі) аналогічні значення для інших цивілізацій. Даний факт є лише підтвердженням зростаючої ролі Китаю та Індії у світі. В цивілізаційному аспекті ці дві культури поєднує схоже етико-центричне ідеологічне ядро. Крім того, незважаючи на певні зміни в цивілізаційних цінностях і традиціях, вони є найдавнішими з сучасних цивілізацій і вже проходили етап найвищого розвитку та занепаду. Тоді, можливо, наведені дані свідчать про наступну хвилю їхнього піднесення і перетворення на світових лідерів.

Висновки. Всі вищезазначені факти свідчать про активну перебудову сучасного світу, поступову втрату західною цивілізацією світової першості. А отже, знаходимо підтвердження виразу П.Сорокіна про «переміщення центру творчого лідерства з Заходу на Схід», що означає не тільки новий розподіл економічної ваги, а й зміну загальнолюдських цінностей. Новий інтегральний порядок, на думку П.Сорокіна, буде більш величним і мудрим, більш справедливим і прекрасним у порівнянні зі згасаючим ідеаціональним, еkleктичним порядком, об'єднуючи в один потік Істину (науку), Красу (високе мистецтво) і Добро (нову етику, що ґрунтується на творчому альтруїзмі).[1]

Таким чином, порівняння рівня якості життя населення за цивілізаційними утвореннями досить чітко ілюструє картину, подібну до тієї, що можна спостерігати при співставленні показників економічного розвитку. Оскільки в сучасних умовах державні утворення намагаються приділяти більше уваги соціальній політиці, особливо вирішенню проблем подолання бідності, неграмотності, підвищенню рівня освіти та охорони здоров'я. Соціальні стандарти життя населення постійно покращуються і, незважаючи на свою ідеологічну основу, усі цивілізаційні утворення намагаються в певній мірі їм відповідати.

1. Кальченко Т. В. Глобальна економіка. Монографія. – К.: КНЕУ, 2006. 2. Яценко Б.П., Бабарицька В.К. Країнознавство: основи теорії. – К.: Либідь, 2009. 3. Human Development Report: 2009: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Indicators.pdf

УДК 911.3

Руднева М.Г.

КЛАСТЕРИ, ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ КРАЇНОЗНАВСТВА

В статті виділено групи кластерів за ознакою територіального поділу. Зроблена спроба визначення їх приналежності до того чи іншого рівня вивчення країнознавчих об'єктів.